

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра банківської справи

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

(підпис)

“ ____ ” _____ 202__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
за магістерською програмою професійного/наукового спрямування
Управління діяльністю банків на фінансовому ринку
на тему: «Роль банків на валютному ринку»

Виконавець:

студентка 6 курсу, 63 групи
факультету Фінансів та банківської
справи

Мансарлійська Яніна Валеріївна

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Деркач Юлія Борисівна

АНОТАЦІЯ

Мансарлійська Я.В. «Роль банків на валютному ринку» .

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
за магістерською програмою професійного/наукового спрямування
«Управління діяльністю банків на фінансовому ринку». –
Одеський національний економічний університет. Одеса, 2023р.

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження – комерційні банки України як ключові гравці валютного ринку.

У роботі розглядаються теоретичні аспекти: економічна сутність та структурні елементи валютного ринку України, специфіка діяльності банків на валютному ринку та їх функціонування в умовах війни.

Проаналізовано: стан валютного ринку України, операції комерційних банків на валютному ринку України, робота банків в умовах воєнного стану, особливості діяльності центрального банку України на валютному ринку .

Запропоновано удосконалення валютної діяльності комерційних банків в сучасних українських реаліях, що у майбутньому може сприяти підвищенню ефективності діяльності банків.

Ключові слова: валютний ринок, валютна операція, валютний курс, валовий внутрішній продукт.

ANNOTATION

Mansarliiska Y. " Banks Activities on the foreign exchange market " .

Thesis for Master degree in specialty 072 «Finance, banking and insurance»
under the master's program «Management of banks' activities in the financial market». – Odessa
National Economics University. – Odessa, 2023.

Thesis consists of three chapters. Object of study is – Commercial banks in Ukraine as key players in the foreign exchange market.

Thesis deals with theoretical aspects of the economic essence and structural elements of the foreign exchange market in Ukraine, the specifics of bank activities in the foreign exchange market, and their functioning in times of war.

Author analysis state of the foreign exchange market in Ukraine, operations of commercial banks in the Ukrainian foreign exchange market, functioning of banks in times of martial law, peculiarities of the activity of the National Bank of Ukraine on the foreign exchange market.

Keywords: foreign exchange market, currency transaction, exchange rate, gross domestic product.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ НА ВАЛЮТНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ.....	8
1.1. Економічна сутність та структурні елементи валютного ринку України.....	8
1.2. Специфіка діяльності комерційних банків на валютному ринку.....	14
1.3. Особливості діяльності центрального банку України на валютного ринку.....	25
Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ.....	34
2.1. Аналіз стану валютного ринку України та факторів, що визначають курсові тренди на ньому	34
2.2. Оцінка впливу макроекономічних факторів на формування валютного курсу.....	44
2.3. Аналіз операцій комерційних банків на валютному ринку України.....	53
Висновки до другого розділу.....	62
РОЗДІЛ 3. НАПЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ.....	64
3.1. Напрями удосконалення використання НБУ інструментів валютного регулювання в умовах воєнного стану на основі світового досвіду.....	64
3.2. Шляхи удосконалення валютної діяльності комерційних банків в сучасних українських реаліях.....	70
Висновки до третього розділу.....	78
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ.....	89

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВНП – валовий національний продукт

ВО – валютна операція

ВР – валютний ринок

ВС – військовий стан

ЗЕД – заграничне економічне діяльність

ІСЦ – індекс споживчих цін

НБУ – національний банк України

МФО – мікрофінансова організація

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Валютний ринок є важливою частиною будь-якої економіки у світі. Україна не є винятком. Валютний ринок відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності та конкурентоспроможності країни. З моменту здобуття незалежності український валютний ринок розвинувся, але все ще далекий від того, щоб дорівнювати валютним ринкам розвинених країн світу. Економіка країни не встигла оговтатися від жорстких карантинних обмежень, запроваджених внаслідок пандемії COVID-19, і зараз продовжує функціонувати в геополітично нестабільному середовищі. У післявоєнний період валютний ринок має стати однією з найважливіших складових відновлення України. Економічний розвиток залежить від ефективного та злагодженого функціонування всіх ланок фінансової системи, у тому числі банківської системи. Тому, актуальність дослідження обґрунтовуємо необхідністю оцінити роль банків у межах валютного ринку та у питаннях відновлення української економіки, виявити існуючі проблеми та визначити шляхи їх вирішення.

Мета дослідження – визначити роль банків на валютному ринку. Відповідно до поставленої мети, впливають такі **завдання дослідження**:

1. Дослідити економічну сутність та структурні елементи валютного ринку України.
2. Визначити специфіку діяльності комерційних банків на валютному ринку.
3. Виокремити особливості діяльності центрального банку України на валютного ринку.
4. Провести аналіз стану валютного ринку України та факторів, що визначають курсові тренди на ньому.
5. Оцінити вплив макроекономічних факторів на формування валютного курсу.

6. Здійснити аналіз операцій комерційних банків на валютному ринку України.

7. Визначити напрями удосконалення використання НБУ інструментів валютного регулювання в умовах воєнного стану на основі світового досвіду.

8. Запропонувати шляхи удосконалення валютної діяльності комерційних банків в сучасних українських реаліях.

Об’єкт дослідження – комерційні банки України як ключові гравці валютного ринку.

Предмет дослідження – роль банків на валютному ринку.

Методи дослідження. У ході здійснення дослідження було застосовано комплекс методів: систематизація та узагальнення теоретичного матеріалу з досліджуваного питання, вивчення досвіду щодо ролі банків на валютному ринку, що в результаті дало змогу сформулювати власний погляд на проблему дослідження, виокремити її теоретичні засади; метод класифікації та групування опрацьованих теоретичних матеріалів; економікоматематичні, статистичні методи: факторного, кореляційного та регресійного аналізу (які застосовувались під час оцінки впливу макроекономічних факторів на формування валютного курсу); логічного аналізу (під час визначення напрямів удосконалення використання НБУ інструментів валютного регулювання в умовах воєнного стану на основі світового досвіду та шляхів удосконалення валютної діяльності комерційних банків в сучасних українських реаліях); графічний і табличний методи (для ілюстрованого подання результатів дослідження роботи); якісного, кількісного аналізу; синтезу та групування даних.

Інформаційна база дослідження. Інформаційною базою дослідження є наукові публікації та видання вітчизняних і закордонних учених, нормативно-законодавчі акти, матеріали наукових конференцій і досліджень, звіти та аналітичні матеріали НБУ України, дані офіційних статистичних збірників.

Наукова новизна одержаних результатів. Узагальнено теоретичні аспекти функціонування банків на валютному ринку України. Доповнено шляхи

удосконалення валютної діяльності комерційних банків в сучасних українських реаліях.

Практична значущість роботи полягає у використанні наукових розробок отриманих у процесі дослідження у навчальному процесі Одеського національного економічного університету.

Особистий внесок здобувача. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення валютної діяльності комерційних банків в сучасних українських реаліях, що у майбутньому може сприяти підвищенню ефективності діяльності банків.

Апробація результатів дослідження.

Публікації.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи складає 92 сторінки, із яких 78 сторінок основного тексту. Робота містить 34 рисунки та 4 таблиці. Кількість використаних джерел інформації налічує 60 позицій, кількість додатків – 3 додатки.

ВИСНОВКИ

1. Економічна сутність валютного ринку України полягає у тому, що валютний ринок – це специфічна сукупність механізмів та інструментів для визначення вартості купівлі-продажу високоліквідних ресурсів, тобто іноземної валюти. Валютний ринок є складною та багатогранною системою економічних відносин, для якої характерною є значна кількість функцій, взаємопов'язаних елементів, ієрархічною структурою та глобальним характером. Загальна структура валютного ринку включає ринок валютного обміну та ринок валютних капіталів. Встановлено, що структура валютного ринку впливає із особливостей діяльності суб'єктів ринку, рівнів організації цієї діяльності та інших характеристик функціонування, які мають вплив на формування цієї структури та може бути утворена сукупністю суб'єктів, об'єктів та, безпосередньо, самого валютного ринку, який виступає середовищем їх діяльності.

2. Специфіка діяльності комерційних банків на валютному ринку полягає в тому, що банківські установи, будучи одними із основних гравців на національному валютному ринку, виділяються тим, що здійснюють велику кількість операцій з валютними цінностями.

3. Особливості діяльності центрального банку України на валютному ринку полягають в тому, що НБУ здійснює свої функції (основні та додаткові), використовує форми регулювання валютного ринку національної економіки, керується у своїй діяльності ключовими принципами, використовує спеціальні інструменти регулювання валютного ринку національної економіки, провадить політики в галузі валютного регулювання.

4. Після аналізу стану валютного ринку України та факторів, що впливають на курсові тренди встановлено, що для валютного ринку притаманним є динамічний і змінний характер, де різні банки реагують на зміни у фінансовому середовищі та намагаються оптимізувати свою діяльність для підтримки фінансових показників та розвитку.

5. Стабілізація обмінного курсу національної валюти може бути досягнута за рахунок зменшення державного зовнішнього боргу та збалансування платіжного балансу шляхом реалізації політики імпортозаміщення за окремими видами товарів, які можуть вироблятися українськими підприємствами.

6. З аналізу операцій комерційних банків на валютному ринку України видно, що державні та іноземні банки відзначаються значним зростанням зобов'язань, при цьому зобов'язання Сенс Банку також зростають. Позиції суб'єктів господарювання та фізичних осіб залишаються домінуючими в структурі активів банків в Україні. Динаміка частки коштів НБУ в зобов'язаннях банків свідчить про те, що банки докладають зусиль для оптимізації використання своїх фінансових ресурсів відносно НБУ. Показники операційних доходів та операційної ефективності банків показують високі витрати банку в перші два квартали 2022 року, але пізніше ці показники почали покращуватися. Загальною тенденцією є зростання чистого процентного доходу та чистого комісійного доходу. Зміни в попиті клієнтів на різні види кредитів є динамічними, зокрема збільшення інтересу до інших категорій кредитів тривалістю від 1 до 5 років. Показники процентної маржі свідчать про покращення фінансової результативності банків у генерації процентних доходів, але також вказують на збільшення процентних витрат. Приватбанк відзначився стабільним і поступовим зростанням прибутковості з операцій з відсотками протягом цього періоду, хоча було відзначено коливання фінансової результативності. ROE Приватбанку також показує позитивну динаміку в останніх періодах. Аналіз операцій комерційних банків на валютному ринку України вказує на те, що банки активно реагують на зміни у фінансовому середовищі та намагаються оптимізувати свою діяльність для досягнення кращих фінансових показників.

7. Аналіз практичного досвіду роботи в умовах воєнного стану дозволив сформулювати ключові рекомендації щодо післявоєнної відбудови з метою забезпечення ефективності функціонування національного валютного ринку. Вони полягають у: лібералізації валютного ринку для залучення іноземних

інвестицій та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, запровадженні механізмів довгострокового рефінансування банків для підтримки фінансової стабільності, на початковому етапі відновлення економіки, із використанням резервів НБУ, запровадженні обмежень регуляторних механізмів регулювання валютного ринку з метою запобігання девальвації та зменшення амплітуди курсових коливань; співпраці з міжнародними партнерами для зменшення боргового навантаження; зниженні рівня доларизації української економіки та підвищити привабливість гривневих активів; удосконаленні правил регулювання діяльності учасників ринку та дотримуватися чітких принципів і процедур; удосконаленні структури внутрішнього ринку відповідно до міжнародної практики та впровадити нові види міжнародних розрахунків; забезпеченні стабільності нормативно-правової бази НБУ; посиленні моніторингу валютних ризиків, вдосконаленні механізмів контролю та протидії спекулятивним операціям тощо. У результаті здійсненого дослідження вважаємо, що ці заходи спрямовані на відновлення та стабілізацію валютного ринку після війни та забезпечення стійкості національної валюти.

8. Для підвищення ефективності валютного регулювання можна виділити наступні заходи: посилення узгодженості монетарної та фінансової політики, зниження рівня доларизації економіки, перехід до плаваючого обмінного курсу та розвиток інструментів хеджування валютних ризиків. З метою підвищення довіри до українських банків, важливо реалізувати діяльність банків у інформаційно доступному та прозорому середовищі. Для цього важливими кроками є: співпраця з міжнародними організаціями; залучення представників зацікавлених груп до обговорення конкретних питань монетарної політики; досягнення раніше зазначених цілей; реалізація виваженої кадрової політики; забезпечення політичної незалежності; сприяння підвищенню довіри до органів державної влади в цілому; реалізація виваженої інформаційної політики, що сприятиме удосконаленню валютної діяльності комерційних банків в сучасних українських реаліях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк О. Р., Дерманська М. О. Особливості валютного регулювання під час дії воєнного стану в Україні: вплив на положення контролю. URL: <https://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ/article/view/ve420221/1195>
2. Банківський сектор. Огляд 2019. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-serpen-2019-roku>
3. Банківський сектор. Огляд 2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-lyutiy-2020-roku>
4. Банківський сектор. Огляд 2021. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-listopad-2021-roku>
5. Банківський сектор. Огляд 2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-serpen-2022-roku>
6. Банківський сектор. Огляд 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-serpen-2023-roku>
7. Бартош О.М. Валютне регулювання в умовах сьогодення. *Фінансовий простір*. 2018. №2 (30). С. 8-13
8. Богацька Н.М. Регулювання валютного ринку національним банком України. *Ефективна економіка*. 2018. №3. С. 1-5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/42.pdf
9. Божидарнік Н.В. Валютні операції : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 698 с.
10. Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини : підручник. Київ : Знання, 2008. 583 с.
11. Боришкевич О.В. Режими валютного курсу: пошук оптимальності. *Банківська справа*. 2014. № 3-4(123). С. 66-73.
12. В Україні відновився ріст інфляції після двомісячного падіння. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/9/705263/>

13. Валютні операції. Що це таке та які види бувають? URL: <https://ideabank.ua/uk/valiutni-operatsii-shcho-tse-take-ta-yaki-vydy-buvaiut>
14. Васильєва В.В., Васильченко О.Р. Фінансовий ринок : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 368 с.
15. ВВП України за роками. URL: <https://nabu.ua/ua/vvp-2.html>
16. Гальчинський А. Теорія грошей : навч. посіб. Київ : Основи, 1998. С. 373.
17. Гроші та кредит : підручник / за заг. ред. М.І. Савлука ; 3-є вид. Київ : КНЕУ, 2002. 598 с.
18. Дадашова П. Фінансова оборона країни. Як працює банківська система під час війни. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kolonka-pervin-dadashovoyi-finansova-oborona-krayini-yak-pratsyuye-bankivska-sistema-pid-chas-viyni>
19. Дерев'янка С.І. Центральний банк як ключовий елемент сучасної банківської системи. *Науковий журнал «ЛОГОΣ. Мистецтво наукової думки»*. №3. 2019. С. 47-51.
20. Деркач Ю.Б., Кречетова М.Г. Макроекономічні чинники формування валютного курсу в Україні. *Мукачівський державний університет. Економіка і суспільство*. 2018. Випуск № 18. С. 720-726.
21. Дзюблюк О.В. Організаційно-економічний механізм функціонування комерційних банків на валютному ринку : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2008. 296 с.
22. Дзюблюк О.В., Владимир О.М. Банки у системі організації валютних відносин : монографія. Тернопіль : Терно-граф, 2014. 296 с.
23. Енциклопедія для банкіра: у 2 т. Том 2 (практична термінологія) / за заг. ред. д.е.н., проф. Т.С.Смовженко, д.е.н., проф. Р.А.Слав'юка. Київ: УБС НБУ. 2013. 547 с.
24. Завора Т.М. Принципи валютного регулювання в Україні. *Reposit.* 2021. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/224/1/%D1%82%>

D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%B4%201.pdf

25. Івасів Б. С. Міжнародні розрахунки та валютні операції: навч. посіб. Тернопіль: Вектор, 2013. 572 с.

26. Індеси цін. URL: <https://nabu.ua/ua/indeksi-tsin.html>

27. Козакевич О.Р. Фіскальна політика у забезпеченні стабільності валютного ринку України: дис. к.е.н.: спец. 08.00.08 Гроші, фінанси і кредит. Львів. 2019. 248 с.

28. Колодізев О.М. Гроші і кредит : підручник. Київ : Знання, 2010. 615 с.

29. Кузнєцов А.М., Деркач Ю.Б. Особливості діяльності сучасних банків України на валютному ринку. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск № 10. С. 616-623.

30. Кухаренко Д. С. Валютний ринок України: стан та перспективи розвитку. *Наукові розробки молоді на сучасному етапі : тези доповідей XVIII Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених та студентів*. 2019. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/14312>

31. Лапчук Б.Ю. Валютна політика: навч. посіб.. Київ: Знання. 2008. 212 с.

32. Лупін О. Валютна політика в умовах воєнного стану. 2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Currency_policy_conditions_martial_law_Lupin_pr_2023-04.pdf?v=4

33. Макаренко Ю., Вітер К. Аналіз сучасного стану та тенденцій функціонування валютного ринку України. *Економічна наука*. 2022. С. 42-49.

34. Міжнародні розрахунки та платіжний баланс. UEL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7262.html>.

35. Неізнана О.В., Шварц О.В. Міжнародні розрахунки і валютні операції : навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисц. Київ, 2011. 200 с.

36. Новікова К.І., Новікова Л.Ф. Проблеми та перспективи розвитку ринку валютних операцій в Україні. *Вісник АМСУ. Серія: «Економіка»*. № 2 (54). 2015. С. 81-87.

37. Основні засади грошово-кредитної політики. URL: <http://www.bank.gov.ua>.

38. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart?startDate=31.12.2019&endDate=31.12.2022>

39. Перший український центральний банк. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/nbu-history>

40. Про валюту і валютні операції. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>

41. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року No 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

42. Про затвердження Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001500-19?find=1&text=%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%BD#Text>

43. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>

44. Смолянська О.Ю. Фінансовий ринок : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 384 с.

45. Снігурська Л. П. Банківські операції і послуги: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2006. 456 с.

46. Стан фінансового сектору України та заходів НБУ з підтримки його безперебійного функціонування в умовах воєнного стану. Національний банк України. 2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/stan-finansovogo-sektoru-ukrayini-ta-zahodi-nbu-z-pidtrimki-yogo-bezperebiynogo-funktsionuvannya-v-umovah-voyennogo-stanu>.

47. Структура міжнародних резервів у розрізі інструментів. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/international-reserves-allinfo/tools-structure>

48. Суторміна А.М. валютне регулювання у забезпеченні економічного розвитку України: дис. ... к. е. н.: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»; КНЕУ. Київ, 2015. 215 с.
49. Українська правда.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/16/684104>.
50. Філіпенко Т. В. Зарубіжний досвід державного регулювання валютного ринку. URL: https://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/814/1/zarubizhnyi_dosvid.pdf
51. Фісун В. Новації валютного регулювання від НБУ: як це вплине на бізнес? *Ligazakon*. 2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/211521_novats-valyutnogo-regulyuvannya-vd-nbu-yak-tse-vpline-na-bznes (дата звернення 8.08.2022).
52. Хорольська А. І., Попова О. Ю. Валютний ринок в Україні. *Наукові досягнення та відкриття сучасної молоді: зб.матер. II Всеукр. наук. конф. студ. та молодих вчених*. Луцьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2023. 253 с.
53. Центральний банк і грошово-кредитна політика. Харків, 2015. 207 с.
54. Чернишова О.Б., Степанова Д.С., Філон М.М. Перспективи розвитку валютного ринку в Україні. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 23. С. 138-142.
55. Шелудько В.М. Фінансовий ринок : навч. посіб. 2-е вид., випр. і доп. Київ : ЗнанняПрес, 2003. 535 с.
56. Штефан Л. Закордонний досвід проведення монетарної політики під час війни. *Фінанси, банківська система та страхування в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці*. 2023. С. 104-105.
57. Щербак О. Валютні операції: сучасний стан та перспективи розвитку. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів вищ. освіти та молодих учених*. Умань : Візаві, 2022. 305 с.
58. Ющенко В.А. Валютне регулювання : навч. посіб. Київ : Знання, КОО, 1999. 359 с.

59. Які грошові перекази за кордон дозволені: роз'яснення НБУ. Дебет-Кредит. 2022. URL: <https://news.dtki.ua/finance/bank-system/76363-iaki-grosovi-perekazi-za-kordon-dozvoleni-roziasnennia-nbu>.

60. Basel II and revision of the Capital Requirements Directive (CRD 4). URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:371E:0022:0030:EN:PDF>